

עתונים בקושטא ובסלוניקי בשירות הציונות, 1908-1914

אסתר בנבסה

לנוכח שינוי המשטר באימפריה העות'מאנית בשנת 1908 (מהפכת "התורכים הצעירים"), ביקשו חוגים בתנועה הציונית לנהל בתחומה מערכת הפצת מידע ותעמולה, ובמסגרתה נועד מקום לעתונות. כפרוייקט הזה ובאופן הגשמתו באו לידי ביטוי, מצד אחד, חילוקי הדעות בין הנהגת ההסתדרות הציונית העולמית, נציגה בקושטא וחוגים של ציונים "רוסים". מצד אחר, בוטאו בו המגמות השונות שהסתמנו בתנועה, לגבי המדיניות שיש לנקוט כדי לקדם את העניין הציוני בממלכה הקונסטיטוציונית.

המחלוקת בין מצדדי הציונות המדינית (מיסודו של הרצל) לבין מצדדי הציונות המעשית (בעיקר "הרוסים" – חובבי ציון, בהנהגת מנחם אוסישקין) הגיעה לידי משבר בקונגרס השביעי, שהתכנס בבזל ביולי 1905. למחלוקת הזאת היה ביטוי גם לאחר מכן, בזירת הפעילות המדינית בקושטא.¹

במשימות שהוטלו על ויקטור (אביגדור) יעקבסון, אשר מונה רשמית לסגן המנהל של החברה הבנקאית האנגלו-לבנטית (שהיתה למעשה הנציג המדיני של התנועה הציונית בקושטא),² נכלל גיהול מערכת הסברה המכוונת אל האזרחים העות'מאנים, יהודים ואחרים. הכוונה היתה להביא לידיעת התורכים את הציונות ושאירותיה ולהשיג תמיכה מצד יהודי האימפריה העות'מאנית, שתסייע בקידום המשא והמתן עם הממשלה.

זמן מה לאחר בואו לקושטא, בסוף אוגוסט 1908, הציע יעקבסון להוציא לאור עתון, בתמיכה כספית של סניף חובבי ציון באודסה וחברת "עזרה" הגרמנית. לנוכח האחיזה הרופפת של ממשלת "התורכים הצעירים" בשלטון היסטוד וולפסון, נשיא ההסתדרות הציונית, להשקיע ממון רב בפעילות מדינית בתוך האימפריה. ייתכן, שגם יחסו החשדני אל ציוני רוסיה תרם להיסוס זה. וולפסון ראה ביעקבסון (גיסו של אוסישקין) איש מקורב לציוני רוסיה, שבנוסף לכך שימש כנציג האופוזיציה בוועד הפועל הציוני הגדול. וולפסון רחא אפוא את הצעת

יעקבסון בטענה, כי זו משימה יקרה מדי המחייבת הכנה יסודית. הוא יעץ לו להקים לפי שעה שירות מודיעין, הצעה שלא נעמה ליעקבסון. המנהיגים ברוסיה נועצו בנרון זה באוקטובר 1908, במוסקווא. הם הביעו דעה חיובית על ייסוד עתונות באימפריה העות'מאנית, והחליטו לאסוף למטרה זו חמישים אלף רובל.³

יעקבסון פתח בשיחות עם אנשי העתון הספניולי "איל טיימפר", כתב עת שהיה מקורב לרב הראשי של הממלכה, חיים נחום, וליהודים "הרפורמים" העות'מאנים. זאת, כדי להגדיר יחד קו מדיני שישלול כל נטיית התברלות ויעודד הגירה יהודית לתוך האימפריה, ובכלל זה לארץ ישראל.⁴ דוד פרסקו, עורך העתון, ניאות לכבד את הקו הכללי הזה, תמורת תמיכה כספית, וזאת בלי תמיכה גלויה בתנועה הציונית. אכן, התמיכה הכספית בכתב עת זה, שנערך לפי רוחה של חברת "כל ישראל חברים" (להלן: כ"ח), התאימה בהחלט לצביון המדיני של הקהילה היהודית בקושטא. היתה כאן כוונה לרתום לשירות התנועה אדם וביטאון שהיו עלולים, אם לא תוקרש לכך תשומת הלב הראויה, להיות לראש חץ של התנגדות ארסית למדיניות הציונית בתוך הקהילה ומחוצה לה – סכנה שאמנם התממשה לאחר מכן.

"איל טיימפר" – ספניולית בכתב רש"י

המאמר במקורו הופיע בכתב-העת "Revue historique", 560, 276/2 אוקטובר-דצמבר 1986. בגרסה העברית נעשו מספר השמות בנושאים השגורים היטב לקראת הישראלי.

הקהל לטובת הציונים.¹⁰

בישיבה שהתקיימה ב-2 באוגוסט 1909, אשר בה השתתפו גם נציגים של ציוני רוסיה, הוחלט לנסד שבועון, שיכתבו בו מיטב העתונאים באימפריה העות'מאנית ובאירופה; הוסכם להשתתף בעתון הצרפתי "Le Courrier d'Orient" ולתמוך בכתב עת עברי (ואם לא ימצא כזה, להוציא לאור מוסף עברי); הוחלט לתמוך ב-"L'Aurore" וב-"Itihad" (שהשתתפו בו נ. מצליח ונ. רוסו), ב"איל טיימפון" הנזכר, בכתב עת עברי בסלוניקי וב"ז'ורנל דה סלוניק", שהופיע באותה עיר. התקציב הצפוי לשנתיים הראשונות היה 145,000 עד 160,000 פרנק.¹¹ וולפסון קיבל עליו את האחריות הכספית ליזמה. ציוני רוסיה, שאספו עד אז 43,000 פרנק, התחייבו להוסיף על הסכום הזה עוד 7,000 פרנק. חברי "ועדת העתונות" היו אביגדור יעקבסון, זאב ז'בוטינסקי וסמי הוכברג, לשעבר מורה של חברת "כל ישראל חברים" באירן. ועדה זו היתה אמורה לשתף פעולה עם הוועדה הרוסית, שחבריה היו יצחק גולדברג, יחיאל צ'לנוב ומנחם אוסישקין. תפקיד עורך השבועון הוטל על ז'בוטינסקי.

רוב התקציב יועד לשבועון — כתב העת היחיד שהחליטו הציונים לנסד. כל היתרה יועדה לעתונים קיימים בקושטא ובסלוניקי. ז'בוטינסקי ויעקבסון ביקשו מידידיהם להשתתף בשבועון, וקיבלו אפילו את הסכמת נשיא הסנאט העות'מאני, הוויזיר הגדול לשעבר סעיד פאשה, וחשובה חיובית ממזכיר הסולטן, ח'לד זיא ביי. נחום סוקולוב רצה לרתום לעניין אף את הנסיך אוסטרוג, שהועסק כעוזר ליועץ המשפטי לממשלה, אישיות בעלת השפעה בחוגי הממשל.¹²

למרות ההכנות הטכניות שכבר החלו וההתקשרויות המבטיחות עם כמה אישים, הוחלט לדחות את הופעת השבועון עד לכינוס הקונגרס בבזל ב-1911, ובסופו של דבר הסתלקה "ועדת העתונות" לגמרי מן היוזמה הזאת,¹³ והמשיכה בכיוון התמיכה בעתונים קיימים. אחד מן העתונים היה "לה קוריה ד'אורינט". היה זה עתון בצרפתית של אבוזיא טופיק, ציר פרלמנט מאנטוליה שנודע בנטייתו האנטישמיות. ההשתתפות הציונית בכתב עת זה היתה כרוכה, לכאורה, בתמיכה גם בעתון בשפה התורכית "Tasviz-i Efkâr" שהיה שייך לאותו איש והופיעו בו מאמרים נגד הציונות בגוון אנטישמי. מאז 1909 היה קשר חוזי בין הציונים (וולפסון והוכברג) ובין טופיק, בעל העתון ובית-הדפוס, וג'לאל נורי, המנהל.¹⁴ כאשר ניתן לעתון השם החדש "Le Jeune Turc" (התורכי הצעיר), חודש החוזה. מאז שוב לא נמנה טופיק עם השותפים לעסקה הזאת.¹⁵

ההשתתפות הכספית של הציונים בעתון "לה קוריה ד'אורינט", ואחר כך בגלגולו החדש — "לה ז'ן טרק", התבססה על תכנית שקווייה הכלליים היו: תמיכה ב"וועד לאחדות ולקידמה" ועיבוד מצע דמוקרטי, שהוועד הזה ימצא בו חפץ; עות'מאניזם תוך יחס של כבוד לשפה, לתרבות וללאומיות של כל האזרחים (עם הכרה בעלינותה של השפה התורכית); עידוד הגירה מוסלמית ויהודית לכל גלילות האימפריה, לשם ייצוב מדיני וכלכלי; יתרו עידוד לציונות בהבנה, שמטרתה אינה אלא ליצור מרכז תרבותי יהודי בארץ ישראל, דבר העשוי אך להביא תועלת לאימפריה כולה.¹⁶

במצב העניינים הזה התייעץ וולפסון בפריס עם כמה מנהיגים מקורבים אליו, והצעת התמיכה בעתון "איל טיימפון" נדחתה בתואנה, שאין תקציב לכך ושהגישה המסחרית של פרסקו אינה מעוררת אמון בו.⁵ לעומת זאת, כאשר התכנס הוועד הפועל הציוני המצומצם בסוף דצמבר 1908, אושרה תמיכה בעתון בסך מאתיים פראנק לחודש.⁶

בינתיים, חרף ההנחיות של וולפסון, הוסיף יעקבסון לשאת ולתת עם אנשי העתונות היהודית המקומית. סעדי לוי (אישיות מרכזית בעתונות היהודית בסלוניקי) החליט, לאחר התייעצות עם עורכי העתון בספניולית "לה איפוקה" והעתון בצרפתית "Journal de Salonique", לרתום את שני כתבי העת האלה לשירות התנועה הציונית. זאת בתנאי, שלא ייעשה שום ניסיון להתבטא נגד שלמות האימפריה העות'מאנית ושלא תיפתח לפי שעה כל מערכה פעילה נגד השפה הספניולית.⁷

עתונים אלה הדגישו את חובת הנאמנות של היהודים העות'מאנים לאימפריה. מגמה כזאת חייבה סיגול נאות של ההטפה הציונית המקומית, דבר שאמנם אפיין במרוצת הזמן כמעט את כל העתונות שהלכה בתלם הציוני ברחבי הממלכה. ואכן, הסתייגותם של חוגים יהודיים-עות'מאניים מסוימים מן התנועה היהודית הלאומית נבעה בעיקר מן החשש, כי מגמותיה עלולות לערער את הנאמנות למדינה. לוי עצמו לא הסכים עם אחד מקווי היסוד של התעמולה הציונית, הלא היא הקריאה להחייאת השפה העברית, בהיותו מגן נלהב של השפה הספניולית.

יעקבסון קיווה, שההתקשרות עם עתונים בצרפתית ובספניולית תקרב אל הציונות את שכבות היהודים העות'מאנים הדוברים שפות אלה, ומקרבם יבואו אנשים, שיפעלו כמתווכים בין הציונים לבין הממשלה ויפלטו דרך תביעות הציוניות. ברם, הקהילה היהודית לא היתה היעד היחיד. היה צורך להציג את התכניות הציוניות אף כלפי חוץ. כמה יהודים בעלי השפעה ב"וועד לאחדות ולקידמה" — כגון נסים מצליח, ציר הפרלמנט מאיזמיר ונסים רוסו, המזכיר הראשון של חילמי פשה, שר הפנים — הודיעו בתחילה שהם רואים בעין יפה פעילות כזאת.⁸ באותו זמן לא ראו אישים אלה (אליהם יש להוסיף את עמנואל קרסו, הציר מסלוניקי) כל סתירה בין הנאמנות לממלכה לבין ההתעניינות בארץ ישראל. כלום לא טענו הציונים, כי התנגדותם של כמה מדינאים תורכים לציונות נובעת מאי ידיעה או מהבנה מוטעית של המטרות האמיתיות של התנועה הלאומית היהודית? אם כן, מן הדין להבהיר להם. אף מנקודת מבט זו נראתה העתונות ככלי, שאין לוותר עליו.

בעתונות העברית מחוץ לתורכיה וכן בארץ ישראל צוינה חשיבותו של אמצעי זה להפצת ההשקפה הציונית בקרב האוכלוסים היהודים של האימפריה.⁹

התמיכה ב"לה ז'ן טרק"

היוזמה החלה להתגשם בקיץ 1909, כאשר ביקר וולפסון בקושטא. הוא החליט, לאחר התייעצות עם יהודים ולא-יהודים, לנסד כתבי עת ולתמוך בעתונים קיימים (העתון "איל טיימפון" כבר קיבל, כאמור, תמיכה מן הציונים). המטרה היתה למנוע כל אי-הבנות בין הציונים לבין יהודי הממלכה ובין הציונים לבין הממשלה, לספק מידע ולהטות את דעת

Prix de l'abonnement

Constantinople... 0.50 0.25
Paris, Londres et Francfort... 1.50 0.25 0.20
Drape... 0.10 0.10

LE JEUNE-TURC

Journal Ottoman Quotidien

Associés et Membres

Titulaire... 15
Associé... 10
Membre... 5

Mars 30 1928

CONSTANTINOPLE — PERA, PLACE DU TAXI, No 8

Adresse Télégraphique : JEUNE

26 Djumai-El-Akhir 1350 de l'Hégire

La Bourse

Table with 2 columns: Item and Price. Includes Rente française, Tare Unifié, Lote Turcs, Banque Impériale Ottomane, Malis, Travaux Consolidés.

La loi immobilière

I La définition

La loi immobilière, telle qu'elle est maintenant proposée par le gouvernement ottoman, constitue un progrès...

a créé des observatoires, accessibles à tous, organisé des Cabinets de physique, des salles de conférences, des représentations cinématographiques etc.

Elle dispose d'immeubles importants, mais elle n'est sûrement point une Société commerciale, ni une Société philanthropique dans le sens d'un hôpital ou d'un hospice pour les pauvres.

On veut vraiment entendre qu'il sera permis à des Sociétés par actions d'acquiescer de vastes terrains, tandis qu'il sera interdit à des Sociétés d'employés ou d'officiers de construire à leurs frais communs des habitations et des clubs à bon compte, comme cela arrive dans les grandes villes d'Europe.

Le voyage du roi de Bulgarie

Berlin, 10 A. C. — Les souverains bulgares sont partis pour Ludwigslust. La partie officielle de leur voyage est terminée.

Le voyage du roi de Monténégro

Vienne, 10 A. C. — Le roi de Monténégro, à l'occasion de sa visite à Vienne, a contracté un grand nombre de dettes, dont entre autres le grand-croix de l'Ordre de Danilo au général Hirschfeld et au général d'Auffenberg.

À la Chambre hongroise

Suite de la séance orageuse d'avant-hier

Budapest, 10 A. C. — L'inspecteur de police, après être revenu de chez le roi, a été reçu par le président de la Chambre...

En Perse

Téhéran, 10 A. C. — La crise ministérielle continue.

Le roi Edouard VII d'Angleterre

AU JOUR LE JOUR

Le supplément du 12 juin du Jeune-Turc, paru hier, a été très apprécié...

Xénophobie turque

Je ne sais pas pourquoi une partie de la presse française commence à exploiter ce « lion » inépuisable de la xénophobie turque.

שיתוף פעולה בעיית: ציונים ותורכים לאומים

בדצמבר 1910 נסגר העתון זמנית לפי דרישת שגריר איטליה. זאת בתגובה על מאמר של גילאל נורי, בשם "תורכיה ואיטליה", שנדפס בנובמבר, וסידרת מאמרים על אותו נושא, שפורסמה בתחילת דצמבר.

את הסגירה גינו אף הביטאון הבלתי-הרשמי של הממשלה "Tanin", העתונים היוונים והארמנים, ו"Lloyd Ottoman", שופר שגרירות גרמניה בקושטא.

לה זין טרק" — עתון עות'מאני שבוני, כפי שספרה כותרת המשנה.

תוך זמן קצר נעשה "לה זין טרק" עתון רב השפעה, וזאת בזכות מאמציו של יעקבסון, שביקש לעשותו כתב עת מודרני ורווחי.

"ועדת העתונות" הציעה להחליף, לפי שעה, את הפרוייקט של ייסוד שכוען עצמאי בהשקעה גדולה יותר ב"לה זין טרק".

אישים ציוניים שהיו קשורים לעתונות בקושטא: אביגדור יעקבסון, זאב ז'בוטינסקי, דוד וולפסון, ריכרד ליכטהיים

הוגדרה כראוי בעת חתימת החוזה. את זאת הוכיח שוב מאמר, שהופיע ב-10 בפברואר 1911, פרי עטם של אחמד אגאיף וג'אל נורי, עורך העתון. מאמר זה יצא נגד מדיניותה של ממשלת בריטניה. וולפסון הוקיע את המאמר הזה כמשגה פוליטי חמור לנוכח החוב שחבים לאנגליה היהודים בכלל, והציונים בפרט.²¹ הרוח הפטריוטית של מאמר זה הלמה יפה את דעת הקהל, אבל בשגרירות האנגלית בקושטא נוצר הרושם כי היהודים בעלי ההשפעה, ובכלל זה הציונים, מבקשים להחליש את מעמדה של בריטניה במזרח.²² מאוחר יותר הופיעו עוד מאמרים נגד אנגליה, ויעקבסון יכול היה רק לנסות לתקן את המעוות.

במאי 1912 העביר ג'אל נורי לציונים את זכויותיו בדפוס ובעתון תמורת 600 לירות תורכיות, שיפרעו בחמישה תשלומים, ממאי 1912 ועד אוקטובר 1915. הציונים המשיכו בהוצאת העתון, וב-1913 הוא נפגע שוב עקב סגירה. אכן, התפתחות יחסיהם עם הממשלה הוכיחה, שהמאמצים בתחום העתונות עלו בתוהו; הם לא שינו את עמדת חוגי הממשל בשאלת ארץ ישראל.²³

לאור האמור, מתבקש הסבר לשיתוף הפעולה של הציונים עם אנשים כג'אל נורי, ובייחוד כאגאיף, לאומן תורכי, שייסד יחד עם יוסוף אקצ'ורה את כתב-העת "Türk Yurdu" (1911) ואת האגודה הלאומנית "Türk Ocagl" (1912). אם נביא בחשבון את סיגול המדיניות הציונית למצב החדש שנוצר אחרי מהפכת "התורכים הצעירים" (אמנם לא כל מנהיגי התנועה היו תמימי דעים בנדון זה), את נושאי התעמולה ואת תכנית הפעולה שהותוותה למערכת העתון, לא נתרשם (לפחות כהתרשמות שטחית) שהיו חילוקי דעות ניכרים בין השותפים. אף על פי כן, קשה להניח שלאומנים כאלה היו בעלי ברית איריאולוגיים לציונות. סביר יותר ליחס את שיתוף הפעולה למניעים כלכליים — עניין בקיום העתון, או לפחות לרצון העתונאים המקומיים להבטיח לעצמם הכנסה קבועה. ניתוח הצעות התקציב של "ועדת העתונות" בקושטא מלמד, כי העתון "לה זין טרק" ואנשיו קיבלו את חלק הארי לעומת עתונים אחרים, ובייחוד לעומת אלה שפנו אל הקהל היהודי. ברם, שיתוף הפעולה לא היה מלא, כפי שמעידה העמדה העצמאית יחסית של העתון.

סיוע לעתונות היהודית

העתון העברי שיסדו הציונים, חרף הקושי להשיג אותיות עבריות ולמצוא מדפיס יודע עברית (עובדה תמוהה, שהרי כבר במאה החמש-עשרה היתה קושטא מרכז חשוב לדפוס העברי) נקרא בשם "המבשר". הוא החל להופיע בתחילת 1910, ולפי גודל ההשקעה היה השני, אחרי "לה זין טרק". ברחבי האימפריה ידעו עברית בעיקר יהודים דתיים, אך דומה שהעתון יועד גם ליהודי ארץ ישראל, שבה היה שימוש רב יותר בשפה הזאת. הוא סיפק מידע על הפעילות הציונית בכירה ובמרכזים היהודים הגדולים, הן בכל הנוגע ליחסים עם הממשלה והן באשר למתרחש בתוך הקהילות היהודיות. באמצע יוני 1910 רק 170 חותמים, מתוך 400, היו תושבי האימפריה העות'מאנית.²⁴ כעבור שישה חודשים לא עלה מספר העותקים שנמכרו באימפריה (בכלל זה החתמות) על 250. "ועדת העתונות" קיוותה להשיג תפוצה רחבה יותר בקרב יהודים דוברי עברית בארצות אחרות. עתון זה היה טבוע בחותמה של אחת הדרישות העיקריות של האידיאולוגיה הציונית — תחיית השפה העברית. העדפת

שיוטו, תמורת תשלום, למחנה תומכיו של הרב הראשי.³¹ הצעת התקציב כללה מלכתחילה את "לה ז'ורנל דה סלוניקי" אשר היה שייך למשפחת לוי, ובעלותה היה גם כתב עת הספניולי בסלוניקי "לה איפוקה". למרות זאת, החליטו הציונים כעבור זמן קצר להפסיק את התמיכה, משום שנראה היה להם שאי אפשר לסמוך על הבעלים. הם העבירו את הסיוע לעתון "איל ז'ודייו" בקושטא, שבו ניכרו נטיות לאומיות.³² מאוחר יותר רצה יעקבסון לסבסד שוב שני העתונים הסלוניקאים, כדי להטותם מקו המדיניות האנטי ציונית שנקטו.

מיד לאחר בואו של יעקבסון לקושטא, הוא התעניין גם בעתונות הספניולית, שפנתה בעיקר אל השכבות הנמוכות יחסית של יהודים בעלי השכלה, אשר כמעט שלא נזקקו לצרפתית. הציונים היו מעוניינים ליצור מגע עם חוגים אלה, שטרם נפתחו לרעיונות "מערביים" ושהשפעת כ"ח טרם הגיעה אליהם. ואמנם, אלה היו השכבות שלציונים היה סיכוי לא מבוטל להצליח בהן, כי הם העניקו להן תנופה מסוימת שהפכה אותן לכוח התנגדות לרב הראשי ולמנהיגי הקהילה. לשם כך העלו הציונים על נס נושאים כמו דמוקרטיזציה של מוסדות הקהילה, מאבק העניים נגד הנכבדים העשירים, עות'מאניזם, פטרויוטיות, תחיית השפה העברית, ולאומיות יהודית — בחזקת חובה קדושה של כל בן ברית. לעתונים הספניוליים, שמצבם הכספי היה בדרך כלל קשה, הספיקה תמיכה קטנה כדי לסגל אותם עד מהרה למדיניות ציונית מקומית בגוון פופוליסטי מובהק.

מאמצי יעקבסון כוונו מיד אל "איל טיימפרו", שנקלט זה מכבר בקהילת קושטא. כיוון שהמשא ומתן עם העתון הזה לא עלה יפה, פנה יעקבסון אל "איל ז'ודייו", שמנהלו ובעליו היה דויד אלנקוה, בוגר בית המדרש לרבנים בקושטא, שקיבל תמיכה מכ"ח. אשר לסלוניקי, לפי עצת רבה הראשי, יעקב מאיר, ניתנה קצבה ל"איל אביניר",³³ שבעליו דוד פלורנטין היה ציוני פעיל ועלה לארץ ישראל ב-1926. "ועדת העתונות" תמכה בעוד עתון ספניולי, קצר ימים יחסית, בשם "לה בזו"³⁴ לנוכח התפתחות זאת טען הרב הראשי חיים נחום, שחמישה עתונים יהודיים, מתוך השישה הקיימים, קיבלו עליהם מרות ציונית.³⁵ על זאת יש להוסיף את ביטאוני המועדונים הציונים, כגון "לה טריבונה ליבירה" של "המועדון החדש" בסלוניקי, ועתונים כמו "איל פואיבלו", ששמותיהם לא צוינו ברשומות התקציב של "ועדת העתונות" בקושטא.³⁶

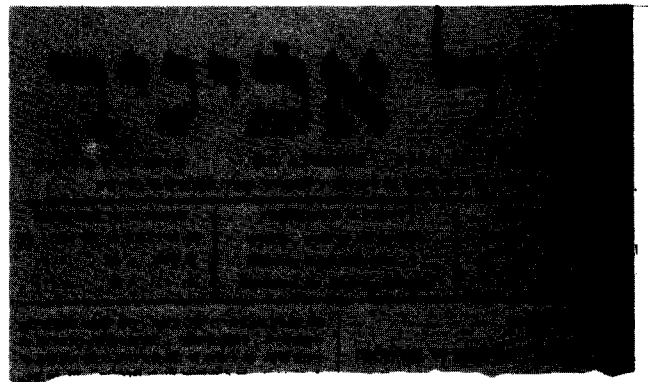
התקפות על הרב הראשי

עתונים אלה, שניהלו תעמולה עממית בלשון פשוטה, התיימרו להיות מוכיחים בשער. כל אירוע פעוט בחיי הקהילה נתן להם הזדמנות להציג לפני קוראיהם את עיקרי התעמולה הציונית באופן דידקטי, תוך הסתמכות על דוגמאות מעשיות השאובות מחיי הציבור. הם חילקו את הקהילה היהודית לשני גושים גדולים: מצד אחד — מחנה הנחומיסטים, ובו הרב הראשי חיים נחום עצמו, הפרנסים ו"הכ"חיסטים" שהוגדרו כמתכבולים; ומצד שני — הלאומיים, "ישרי הדרך", הפועלים לטובת הקהל, משתתפים ונלחמים לצדו נגד אוליגרכיה לא יעילה, שאינה דואגת לשלום הציבור ואשר מנהלת את ענייניו בעריצות. בסגנון פולמוסי נלהב

העברית השתלבה במסגרת מאבקם של הציונים המקומיים עם חברת כ"ח, אותה הוקיעו כמעודדת התבוללות וכמפיצת השפה הצרפתית. הוא הלם בלי ספק גם את רצונם לקרב אליהם את מחנה השמרנים, ובעיקר את חוגי הרבנים עויני הרפורמה. שלא כעתונים היהודיים האחרים, אשר נהנו מתמיכת הציונים ואשר ששו להשתתף בוויכוחים הפנימיים בקהילות, נטה "המבשר" — אותו ערך הוכרז בעזרת אהרן חרמוני — לעסוק יותר בהסברת הקו המדיני של התנועה ותביעותיה, וביקש לשוות לעצמו צביון תרבותי.

העתון בצרפתית "L'Aurore", שקיבל תמיכה מן הציונים החל משנת 1909, פנה אל היהודים בעלי התרבות המערבית שלא קראו ברהיטות ספניולית ואל הצעירים בוגרי בתי הספר של כ"ח. הוא קיים מאז 1910 פולמוס חריף עם "איל טיימפרו" והרבה לתקוף את הרב הראשי ואת כ"ח. עשירי הקהילה היהודית התנגדו לתנועה הציונית, שסיכנה את יחסיהם עם הממשלה. הם נטו להדק את הקשרים עם כ"ח ועם הרב הראשי חיים נחום, שבהם תלו את התקווה לשלב את היהדות העות'מאנית במשטר החדש. לגבי רבים מהם השתנתה העמדה הזאת זמן קצר אחרי מהפכת "התורכים הצעירים" — וזאת גם בהשפעת התעמולה הציונית במרכזים היהודיים הגדולים — בכיוון ל"ציונות רוחנית", בלי מגמת התבדלות של ממש. מכל מקום, הציונים ביקשו מלכתחילה למנוע גרימת נזק בעתיד מצד יהודים אלה, באמצעות ביטאון בשפה המקובלת עליהם. זאת, מבלי לטפח תקווה שהללו יעברו ממש אל המחנה הציוני.

לוטיין שיוטו, המנהל והבעלים של "ליאורור", בא מבית ספר של כ"ח, כמוהו כהוכברג, שהציונים בחרו בו לערוך אחרים מעתוניהם המקומיים. הוא ידע את הסגנון של כ"ח על בוריו, והרבה להשתמש בו לצורך הפצת התעמולה הציונית בקרב ציבור, שספג את הסגנון הזה. המאמרים של שיוטו ושל עתונאי ציוני מווינה בשם מוריס כהן,²⁹ שכתב גם בעתונים ציונים אחרים, חתרו תחת מעמדם של מוסדות הקהילה בקושטא. תפוצת "ליאורור" הלכה וגדלה והגיעה בסוף 1910 ל-1,500 עותקים. כלום נבעה התמיכה הגלגת של העתון הזה בציונות מאהדה אישית של מנהלו לתנועה? במקרה זה אפשר אולי ליחס זאת למניעים חומריים. כאשר חזר הרב הראשי מברלין בשנת 1913, הוא כתב על שינוי מסוים שהבחין בו בשיחותיו עם שיוטו: "היום נעשה העתון כמעט עצמאי."³⁰ יצויין, שבתקופה מאוחרת יותר (1919) עבר כנראה

איל אביניר מסלוניקי

ההתקפות על הרב הראשי של הממלכה, ביחוד מעל דפי "לאורור" הגיעו לחריפות כזאת, שהדאיגה אף את וולפסון. הוא ראה בזאת פעילות מזיקה למדיניות הציונית. יעקבסון, נמען ההערות האלה, הסכים עם נשיא ההסתדרות הציונית שההתקפות לא היו במקומן.⁴⁰ דומה, שהעתונות הציונית הרחיקה לכת בקנאותה, הרבה מעבר לכוונותיו של הנציג המקומי של התנועה הציונית ושל מקורביו. ייתכן כי ז'בוטינסקי, שעליו הוטלה אחריות העריכה של כמה מהעתונים, בלם במידת מה את העתונות הזאת עד 1910.⁴¹

מסוף 1910 נעשו ההתקפות על חיים נחום ארסיות עוד יותר. בזאת אפשר לראות המשך של קו התנגדות לרבנות הראשית, שניכר כבר בסוף המאה התשע-עשרה ובתחילת המאה העשרים כעתונים כמו "איל טיימפר" או "לה וארה", שהופיע בקהיר.

מלחמת העתונות: ציונים נגד "כי" חיסטים

הרב משה הלוי⁴² וראשי הקהילה המקורבים לו היו כל הזמן על הכוונת של העתונות בקושטא ומחוצה לה, שייצגה את חוגי המתקדמים. החירוש בימי כהונתו של הרב נחום היה, שעתה הגיע תורם של המתקדמים (שידם היתה כבר על העליונה) ושל עתונותם להיות מטרה להתקפות הציונים ועתוניהם. אלה האחרונים לא נרתעו משיתוף פעולה עם הרבנים והגוש השמרני. יתר על כן, באופן פרדוקסלי, ההתנגדות החדשה לא נבדלה באופן מובהק — בנושאי ובסגנונה — מן העתונות של המתקדמים שקדמה לנחום.

ה"מתקדמים" של אתמול, שבינתיים השתלטו על הקהילה, הוצגו עתה ככוח שיש לשברו ולהחליפו. העתונות הלאומית הגנה על המחנה שלה באותו להט שאפיין את "איל טיימפר", במאבקו להבטחת הנצחון למועמדו ולמפלגתו, מיד לאחר מהפכת "התורכים הצעירים". הנה כי כן, הציונים ושותפיהם השמרנים המודחים (הם התקשרו אחר כך עם כוחות עולים חדשים כמו "בני כרית" וקבוצות אחרות של לא מרוצים) תפסו בקהילה את מקום "המתקדמים" במאבק עם האוליגרכיה החדשה, שמבנה מוסדותיה הביא לידי הסתיידות. ד. פלורנטין, בעל העתון הציוני "איל אביניר", הרחיק לכת עד כדי כך, שכתב: "התקוה היחידה היא הפלת המשטר האנטי יהודי של כי"ח".⁴³ החברה הפריסאית, שהעדיפה להתקשר עם נכבדי העדה, ושאתה הודעה בתחילה "המתקדמים" של הקהילה, נתפסה מעתה כשמרנית. ואמנם הציונים לא שגו בתפיסה הזאת, אבל מכאן ועד להגדרתה כ"אנטי יהודית" המרחק עוד רב, או שמא עלינו לתרגם זאת ל"אנטי ציונית"?

במלחמת העתונות הזאת היה ל"איל טיימפר" מקום מרכזי. כאמור, עוד לפני כינון "ועדת העתונות", בימי שהותו של וולפסון בבירה העות'מאנית, החל העתון לקבל קצבה חודשית לפי חוזה מ-7 בנובמבר 1908. בהתחייבותו לציונים תמורת זאת, לא נדרש ממנו מלכתחילה לצאת נגד האינטרסים של היהודים העות'מאנים, שעתון זה הגן עליהם, ולא נגד הנאמנות היהודית לממלכה, שהוא דגל בה.

ביוני 1909 התפרסם מאמר של פלוני, י. כהן, בעתון "סטאמבול", שגינה את המגמות הבדלניות של הציונים ועורר הדים רבים בעתונות של

היכו העתונים הרתומים לשירות הציונות בשבט לשונם את אלה, שראו בהם "אויבי" היהדות. כך נעשו העתונים האלה כוח אופוזיציוני להנהלת הקהילה, כשם שהציונים המקומיים פעלו כמו מפלגת אופוזיציה כדי לרכוש את השלטון בקהילה. אף בעת שההנהגה יזמה תיקון כלשהו שהיה לפי טעמם של הציונים עצמם, ראתה העתונות הציונית חובה להתנגד לו.³⁷ עוד לפני שהתפלגו קהילות קושטא וסלוניקי לשני מחנות מנוגדים עקב ההצלחה ההדרגתית של הציונים בשכבות השונות של החברה היהודית המקומית, ניתן היה להבחין בחלוקת העתונות לשני גושים. בסלוניקי, הגנו "איל אביניר" ו"איל פואיבלו" על הלאומיות היהודית. אך כנגדם הטיפו "אל אימפארסיאל" ו"לה איפוקה" להתבוללות.³⁸

הביטאונים האלה ניהלו פולמוס שלוח רסן. כך כתב מנהל בית הספר "צרור החיים" בקושטא, שנהנה מתמיכת כי"ח: "שיטתם היא להתקיף בסגנון גס ביותר את מי שאינו שותף להשקפתם ולהטיח בו גידופים וחרפות רבים ככל האפשר".³⁹

הרב הראשי חיים נחום בתמונת ייצוג

הצדה עם התפשטותה של הציונות בקרב ההמונים היהודים. פרסקו מצדו השתדל מן הסתם לזכות בתמורה כספית להשפעתו, ואין זה מן הנמנע שיום את המערכה הזאת כדי להשיג תמיכה נוספת.⁴⁵ אף אחרי המשא ומתן, מיד לאחר קבלת התשלום בסוף ספטמבר 1909, פרסם מאמר של נחום סוקולוב וליווה אותו בהערות אנטי ציוניות.⁴⁶ בחודש אוקטובר של אותה שנה החל פרסקו לפרסם שורת מאמרים נגד הציונות, ואלה כונסו אחר כך בקונטרס בצרפתית.⁴⁷ מאמרים אלו עוררו מחאה כללית בעתונות הציונית, בתוך האימפריה ומעבר לגבולותיה. הפולמוס, שהתלקח תחילה על דפי "ליאורור", נעשה עיסוק מרכזי בקהילה, וחזר ופרץ לפרקים עד מלחמת העולם הראשונה. הדברים הגיעו עד כדי ניהול המשפט מפורסם, עקב תביעה שהגיש פרסקו נגד המנהל והבעלים של "ליאורור".⁴⁸ בסידרת המאמרים הזאת הגדיר פרסקו את הציונות כאוטופיה, והוקיע

קושטא, היהודית והכללית.⁴⁴ "איל טיימפו" השתמש בהזדמנות הזאת כדי לצאת למערכה נגד הציונים, וזאת בעודו מקבל תשלום מהם. אלה האחרונים התכוונו לנתק בהקדם האפשרי את הקשר עמו, כשאך ימצאו עתון ספניולי אחר הראוי לתמיכתם. הציונים ראו בעורך העתון, פרסקו, שותף מפקפק, אם לא אויב, העלול להזיק לעניין הציוני בכוח קשריו האמיצים עם חוגים בעלי השפעה, תורכיים ויהודיים. הוא פתח במערכה לאחר הפסקת הסבסוד באוגוסט 1909, ואחר כך ניהל שיחות עם "ועדת העתונות". זו חידשה את התמיכה, אף כי שוב לא תלתה תקוות בתעמולה ציונית אפשרית על דפי עתונו. המטרה היתה בראש וראשונה לנטרל את מנהלו ובעליו, וזה היה כנראה טעם חידוש התמיכה. אכן, "אל טיימפו" היה אחד העתונים המעטים שהציונים הסכימו לסבסד אך ורק כדי למנוע את פגיעתם הרעה. דבר זה מעיד על ההשפעה שנודעה לו בתוך קהילת קושטא ומחוצה לה, לפחות כל עוד לא נדחק

IVe Année - N° 218 Le Numéro 20 Paras Mardi 23 Avril 1909

ABONNEMENTS :

Ensemble et Provinces :

1 an 20 fr. or

6 mois 12

Etranger :

1 an 25 Franco

6 mois 15

Il ne sera donné aucune suite aux demandes d'abonnement non accompagnées du montant.

L'Aurore

ORGANE DES INTÉRÊTS DES JUIFS DE L'EMPIRE OTTOMAN

Journal bihebdomadaire paraissant le Vendredi et le Mardi

BUREAUX: Place du Taxisi, No 8 - PÉRA-CONSTANTINOPLE

PUBLICITÉ :

ANNONCES & RECLAMES

On traite de gré à gré

PETITES ANNONCES

en 5 lignes

1re insertion 10 Paras

10 15

20 20

Toute quittance non signée par le Directeur propriétaire est nulle et non avenue.

Tc. 10 NISSAN 1328
Directeur-Propriétaire: LUCIEN SCIUTO
Isr. 6 IVAR 5672

Vitalis Effendi FARAGGI
Député de Constantinople

Emmanuel Effendi CARASSO
Député de Salonique

Nessim Effendi MAZLIAN
Député de Smyrne

Les députés juifs

- FARAGGI Effendi
- CARASSO Effendi

La question juive

III
Le territoire

civilisation forte et absorbante, ou trop près de l'Equateur ou trop voisins du pôle, en résumant nos conditions byzantines, voulues ou se prêtant mal à une évolution économique. Et contre toutes ensemble il y aura toujours à formuler la même objection: à l'industrie sans nombre, elle est un point central de trafic mondial, à l'industrie du canal de Suez et des grandes lignes ferrées de la Mecque, de Bagdad et de la jonction projetée entre ces lignes et celles de l'Egypte; elle est une des civilisations européennes et elle est le point de s'y accomplir: Le langage hébraïque, la vieillesse et le caractère de la langue précédente morte, y est venu

"ליאורור" של לוסיאן שיוטו. בתצלומים: שלושה צירים יהודים בפרלמנט התורכי

התקופה שבה נזפה העתונות הציונית ב"איל טיימפו" על התקפת הרב חיים נחום, בהזכירה כי "הרב הראשי הנכבד" פעל כה הרבה כדי להביא את הממשלה לידי ביטול "הפתחה האדומה"⁵³, חלפה לבלי שוב. מעתה טענה העתונות הציונית, שהעתון הזה הוא שופר ה"מגיליסי גייסמאני" (מועצה חילונית, שקיבלה לידיה את הנהלת הקהילה היהודית בקושטא) והרבנות.⁵⁴

בשל עמדתו האנטי ציונית הוטחו בפרסקו כינויי הגנאי "ז'ורנאליזם",⁵⁵ "האפיה לאומי"⁵⁶ ומלשין — כינויים מן הלקסיקון של תקופת עבדול חמיד. לידם של הציונים עבר זמנו של פרסקו ושל עתונו. הם ייחסו לו תפקיד שהוא עצמו הוקיע לפני כן, כאשר התקיף את הרבנות של מ. הלוי ואת עתונו "אל טלגרפו". הסגנון והטכסיסים של הציונים השתלבו אפוא ברצף, ורק תפקידי הצדדים התחלפו. פרסקו הוגדר בעתון ציוני — "אנטישמי",⁵⁷ דבר שיכול להפגיע. הדבר מעיד על המתח ששרר בקהילה היהודית, בייחוד בקושטא, ונותן מושג על רמת הוויכוחים בין העתונים באותה התקופה. פרסקו, מצדו, לא חס כמובן על יריביו, וכינה אותם בוגדים, אנרכיסטים ומחרחרי ריב.⁵⁸

מאמר של פרסקו נגד האגודה הספרטיביט "מכבי" הלהיט שוב את הפולמוס. בנובמבר 1910 הגיעו הדברים עד למשפט בין האגודה הזאת לבין העתונאי, שהשתמש בהזדמנות לשאת נאום קטרוג על הציונות. בזאת כבר חרג הסכסוך מעבר לתחום הקהילה.

בדצמבר 1910 פנה פרסקו אל כמה יהודים ידועי שם בחוץ לארץ, וביקש מהם חוות דעת על הציונות. המשאל הזה הציג שתי שאלות עיקריות: 1. כלום עולה הציונות בקנה אחד עם נאמנות למולדת, אם כי תכנית בזל (1897) הציבה מטרה לכונן מדינה יהודית בארץ ישראל? 2. כלום חייבים היהודים העות'מאנים להיאבק בנחישות נגד התנועה הזאת?⁵⁹ המשיבים היו ק. מונטיפיורי, ש. ריינאך, הרב פרנק מקלן ופרופסור י. הלוי. כל אלה היו ידועים מכבר בהסתייגותם מן הציונות, ותשובותיהם לא הביעו כמובן אהדה לתנועה הלאומית היהודית. תשובות אלו צוטטו גם בעתונים תורכיים, וכך היתה פגיעה נוספת במוניטין של התנועה הציונית.

למרות המערכה שניהל פרסקו נגד הציונות, הוא מצא לנכון לפנות בשנת 1914 אל ריכרד ליכטהיים, סגנו של יעקבסון, ולבקש סיוע כספי.⁶⁰ מכאן השאלה, לאיזה צד נטה פרסקו באמת. כיוון שפחתה תפוצת עתונו בעת שהציונות כבר חדרה היטב לשכבות שונות של יהודי קושטא, כלום פנה אל הציונים כדי להבטיח את קיומו של עתונו? הרב נחום לא הצליח לשכנע את כ"ח ליסד או לסבסד עתונים שיתמכו בחברה ו"איל טיימפו" היה אחד העתונים הראויים לכך.

ידוע, כי בשנת 1909 קיבל פרסקו תמיכה מן הציונים ומן הרבנות הראשית גם יחד. הרב נחום לא זלזל בעזרתו של פרסקו. הוא כתב לכ"ח: "רק 'איל טיימפו' נאבק למעננו, והוא עושה זאת באמצעיו שלו".⁶¹ דומה, שמכ"ח לא התקבלה תשובה על פנייה זו. מכל מקום, שנתיים לאחר מכן שלחה חברת כ"ח חמש מאות פרנק לפרסקו, והרב נחום הוסיף על הסכום הזה ממקורותיו שלו.⁶²

מתברר שלרב נחום, שלא כציונים, לא היה גיבוי של אירגון המסוגל לעבוד בשבילו ולהשיג את האמצעים הנחוצים כדי לעמוד בפני

את המטרה האמיתית של הציונים. אינה אלא כינון מדינה יהודית בארץ ישראל, על אף התנגדותם לכאורה לבדלנות. הוא קרא ליהודים העות'מאנים להיות נאמנים למולדת וללמוד תורכית, ושם את עצמו שליח לדבר ההתבוללות.

פרסקו לא הבחין כלל בין מגמות הציונות המדינית לאלה של הציונות המעשית. למעשה, נקטו הציונים בתוך האימפריה קו מדיני קרוב יותר לציונות המעשית, אבל פרסקו הוציא משפט כללי על הלאומיות היהודית. הקונטרס הנוצר לעיל נשלח אל עורכי העתונים וראשי הממשל. קונטרס זה הביא לדברי הציונים להתקשחות הדרגתית של חוגי הממשל ולריכוזי מאמרים נגד הציונות בעתונות התורכית. העתונות הציונית השיבה, שהאינטרסים היהודיים הלאומיים אינם סותרים בהכרח את האינטרסים של המדינה העות'מאנית. היא הטעימה את נאמנות יהודי הממלכה למולדתם, הזכירה את דוגמת חברת כ"ח שהושיטה עזרה ליהודים הרלים וטענה, שמעתה על הציונים למלא את התפקיד הזה. הזכרת כ"ח היתה נושא חוזר בעתונות ובנאומי הציונים בשנים הראשונות לפעילותם בתוך האימפריה — נושא שנועד להרגיע את אנשי הממשל ואת היהודים המקומיים בזכות היוקרה הרבה שהיתה עדיין לחברה הפילנתרופית. העתונות הדגישה גם את העובדה, שהציונות רוצה לתת לממלכה הכל בלי לקחת ממנה מאומה, וזאת כדי להצדיק את ההגירה של יהודים ממרכז אירופה וממזרחת אליה (ובכלל זה לארץ ישראל, שהיא חלק ממנה).

עתונים אחדים שבהנחיית הציונים עשו גם שימוש פרדוקסלי במושג האוטונומיה. לפי דבריהם, הדעת נותנת שאוטונומיה ידרשו דווקא הערבים, רוב תושבי חבל הארץ הנדון (ארץ ישראל). כך הבליתו הציונים באופן טקטי את האיום של אוטונומיה ערבית בשעה שהתפתחות התנועות הלאומיות באזור הדאיגה את הממשלה. טענה נוספת היתה, שלשאיפות התבוללות יש מקום במשטר עריצות, אך לא במלוכה קונסטיטוציונית. בזאת ביקשה העתונות הציונית להסביר ולהצדיק את השיחות שניהל בשנים קודמות הרצל עם עבדול חמיד השני בדבר רכישתה של ארץ ישראל, הליך שאיבד את טעמו במשטר החדש. ועוד הוסיפו וציינו, איזו שואה כלכלית עלולה לגרום הפרדת ארץ ישראל מן האימפריה. הפולמוס התלהט ממש בזמן שמועצת השרים עיינה בחוקי ההגירה עקב "תקריד" (עתירה רשמית לפני "השער העליון"), שהגיש הרב הראשי לממשלה.⁶³

תגובת "איל טיימפו" על פתיחת הקונגרס הציוני התשיעי (האמבורג 1909), הגבירה את המתח.⁶⁴ מאמר שפרסם באותה התקופה אבוזיא טופיק ב"טוויירי אפקר" (שנהגה קודם לכן מתמיכת הציונים) והעתקתו ב"איל טיימפו" בצירוף הערות נועזות של פרסקו, עוררו את הפולמוס מחדש.⁶⁵ העתונות הציונית, או זו שהיתה בהשפעת הציונים, הטילה את האחריות למאמר על פרסקו. היא טענה, שדברי פרסקו בגנות הציונות פתחו פתח לפרסום טקסטים מעין אלו. לנוכח החמרה זו של ההתנצחות קרא הרב הראשי לאספה, בנוכחות הצירים היהודים בפרלמנט, כדי לקבוע עמדה כלפי התנועה הציונית. לאמיתו של דבר, הרב חיים נחום לא התנגד כנראה ברצינות לתעמולה האנטי ציונית, שהרי הציב באותו הזמן לכ"ח לסבסד את עתונו לצורך "המשכת המערכה בדרכים שונות".⁶²

לנוכח הכספים שהושקעו בו והתוצאות שהושגו, שהרי העתונות לא תרמה לשיפור ניכר ביחסים עם הממשלה.⁶⁵ אשר לעתונות היהודית, שהעמידה את עצמה לשירות הציונים בתשלום, היא לא נחלצה מן הקשיים הכספיים. בעלי עתונים קטנים מסוימים, דלי תפוצה, עברו לצד מי ששילם יותר. כך נהג למשל ד. אלנקוה, בעל העתון הציוני "איל זודייור", שהרב נחום הציע לו את משרת המנהל של תלמוד תורה בסלונקי. לדברי הרב, עתונאי זה לא נרתם לעניין התעמולה הציונית מטעמים אידיאולוגיים גרידא, "אך ההכרח כפה עליו להצטרף לפני זמן מה למפלגה הציונית". הרב הראשי סבר, שאם תוצע לאלנקוה המשרה האמורה, "הוא ינטוש כמובן את כל השקפותיו החדשות."⁶⁶ אחרים, כגון פלורנטין, היו ממילא במחנה הציוני, ולא דחו כמובן סיוע כספי מצד "ועדת העתונות" בקושטא, כדי למנוע גויעה של עתוניהם. עוד עתונים, כמו "לה איפוקה" ו"ג'ורנל דה סלונקי", הציעו ביזמתם שלהם לשרת את הציונים בתנאים מסוימים,

התעמולה הנגדית. הוא היה תלוי לצורך זה ברצונם הטוב של ידידיו, אלא שמקצתם עברו בהדרגה אל המחנה האחר. דומה אפוא, שיכולתו בעניין זה היתה מוגבלת.

לא רק הרב הראשי פנה אל כ"ח בהצעה להשתלט על כתבי עת אחרים כדי להשיב מלחמה שורה לציונים. חבר המורים שלה, עצמו, הציע ליסד ביטאון צרפתי לפי דוגמת "ליאורור", העתון המועדף על בוגרי בתי-הספר שלה. הדור החדש של דוברי צרפתית דחה את השפה הספניולית, ו"איל טיימפור" שוב לא היה מקובל כבעבר. "ליאורור" החל לרכז סביבו קוראים, שהיו לפני כן נאמנים לכ"ח. ל. שיוטו, בעליו, נהנה מאמון הקוראים, אף על פי שידעו כי הוא מקבל תשלום מן הציונים. כך קרה, שאותה שפה שהפיצו בתי-הספר של חברת כ"ח, היא ששימשה למשיכת אנשים מן המחנה שלה אל הציונים, וזאת באמצעות העתון בשפה הצרפתית. בהשתלשלות עניינים כזאת היתה צפויה לה תבוסה. "מחר יהיה הציבור היהודי ציוני כמו בבולגריה, מחמת היעדר אדם פעיל וביטאון", כתב ז'אק לוריא, אחד ממנהלי בית-הספר של כ"ח בקושטא, שלימים נעשה בעצמו ציוני וערך את ביטאון "ההסתדרות הציונית המזרחית" בשם "La Nation".

חברת כ"ח התעלמה מכל ההצעות האלה. נראה, שלא היה זה לפי כבודה להתווכח עם הציונים או ליסד ביטאון לצורך זה. ההגיון שלה אמר, שאם יהודי תורכיה נתפסים לציונות, משמע שמערכת החינוך שלה נכשלה.⁶⁷ לימים, נוכח ההתפשטות הרבה של הציונות בתורכיה, הסתפקה חברת כ"ח בעידוד הרעיון של ייסוד עתון, שחייב לפי דעתה פעולה של יהודי הארץ כולה ולא שלה עצמה.⁶⁸ עקרון אי ההתערבות המתבטא בעמדה זו לא היה תמיד כה איתן, שהרי שנים אחדות לפני כן ביקשה מהרב נחום להביא לידי דיון בכית-הנבחרים, אשר במסגרתו תגונה הציונות, כדי לבלום את התפשטות התנועה הזאת בממלכה. אלא, שהנהלת כ"ח לא נהגה לנהל שיחות עם הכפופים לה, ובייחוד לא עם מוריה, על נושאים כאלה, ולא נהגה לשקול ברצינות את הצעותיהם. כאמור, מאבק כזה לא נראה לה כלל לפי כבודה. את זאת היה צריך לעשות לדעתה הרב נחום, האיש שלה בזירה. אלא שהוא וקומץ מקורביו לא היו מסוגלים לעצור את הגל הציוני הגואה, למרות קשריהם הטובים בחלונות הגבוהים.

המניעים לתמיכה בציונות

קשה לחשוף את המניעים האמיתיים שהעבירו את כל העתונים הללו לצד הציונים. תפקיד נכבד מילאו בכך הקשיים הכספיים. לגבי עתון כמו "לה דין טרק", שעורכיו היו בעצם לאומנים תורכים, אפשר להניח כי הניסוח מחדש של הקו המדיני הציוני אחרי מהפכת "התורכים הצעירים" הקל על שיתוף פעולה עם הציונים, שדרישותיהם לכאורה לא סתרו את האינטרסים של האימפריה.

הציונים מצדם השליכו ייחם בראש וראשונה על עתונים שאפשר לסמוך עליהם, כלומר שמנהליהם-בעליהם יכולים לעמוד בהתחייבותם. אבל בגלל הצורך לבחור בעתונים לפי קהל היעד, לא יכולים היו לעמוד מאחורי קו זה בכל מקרה.

בעיני ההנהלה הציונית נחשב מבצע העתונות בקושטא לכשולן,

"איל זודייור" של דוד אלנקוה

והתלהבותו יכול היה שיוטו למשוך אל הציונות, באמצעות מאמריו הכתובים בצרפתית מעולה, קוראים מקרב הדור הצעיר ומן המעמד הבינוני, שלגביהם הצרפתית דחקה והלכה את שפת אמם, הספניולית. המיליטנטיות הציונית של שיוטו, שהרחיקה לכת מעבר לכוונתם של הציונים עצמם, לא נבעה רק מן האופורטוניזם שהיה אופייני לעתונאים רבים בתקופה הנדונה. עם זאת, הוא לא היה אדיש לחלוטין למקורות המימון, והעידה על כך התגודדותו החוזרת בין המחנות.

סיכום

בראייה כוללת, אין להתעלם ממצבם המיוחד של רוב העתונים היהודיים האלה (להוציא את "המבשר", שנוצר על ידי הציונים). הם היו שייכים בדרך כלל לאדם אחד, שמילא את התפקידים המרובים הקשורים להכנתו, להופעתו ולקיומו של כתב עת. בשל הזדהות זו של המנהל לעתונו, קשה להבחין בין תמיכה אמיתית בציונות לבין תמיכה שמאחוריה מניעים כספיים.

נוסף על כך, ראוי להזכיר שרוב עורכי העתונים היהודיים שהציונים תמכו בהם היו בוגרי בתי הספר של כ"ח, ושהם מצאו בציונות, כפי הנראה, אפשרויות חדשות שהמוסדות הקהילתיים המאוכנים לא יכלו יותר לספק להם. עזרתם הכספית של הציונים רק האיצה את התהליך. העתונים הקהילתיים של המרכזים היהודיים הגדולים עזרו להפצת הרעיונות החדשים, ובעשורים הראשונים של המאה העשרים, הרעיון הציוני היה אחד מהם.

מצרפתית: ד"ר חיים בן-עמרם

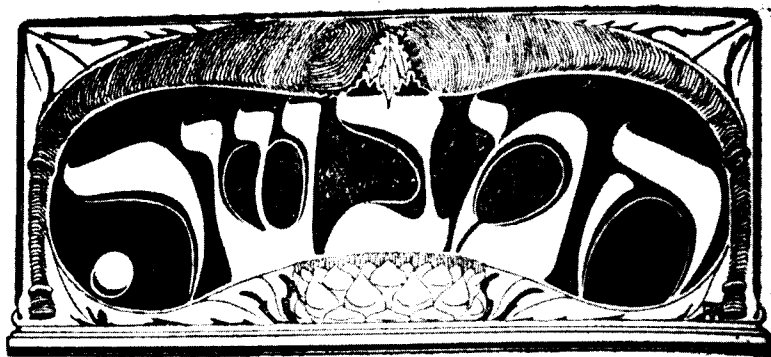
וכאשר מיאנו אלה האחרונים להמשיך כסיכסודם, לא היססו לעבור למחנה הנגדי.

מתקבל הרושם, שהציונים העדיפו לגייס עתונים חדשים, שלא היו להם עדיין שורשים עמוקים. אולי משום כך דחו את שני העתונים בסלוניקי שלבעליהם, ס. לוי, יצא כבר שם של "משכיל" ומתקדם שעודר בזמנו את ייסוד בתי-הספר של כ"ח בעיר. "איל טיימפו" היה חריג מבחינה זו.

שיקול נוסף היה, שהתמיכה בעתונים קטנים היתה זולה יותר. העתונים בספניולית עשו הרבה רעש, אך דומה שבתחילה לא נודעה להם השפעה ניכרת.⁶⁷ עם זאת, הודות לעתונים האלה, דלי תפוצה ככל שהיו, הוסיפו הציונים את שיטת התעמולה הזאת לקשת פעילותם בתחום האימפריה. ההתנצחויות הבלתי פוסקות עזרו לרופף את מוסדות הקהילה.

בתוך העתונות היהודית שנרתמה לשירות הציונות, קבע העתון "ל'אורור" מקום לעצמו. בעליו, לוסין שיוטו, נהנה מאהדת הציבור היהודי הדובר צרפתית. מיד לאחר מהפכת "התורכים הצעירים" הוא נעשה שופר המהפכה; אחר כך שיתף פעולה עם אלבר פואה בעתון "L'Independant" של בעלי העתון "Ikdam", שהיה לו חלק חשוב במהפכת הנגד ב-13 באפריל 1909. כאשר תפסו "התורכים הצעירים" שוב את רסן השלטון נאלץ פואה, שעבר גם בשביל הציונים לגלות, ועתונו נסגר. אז עבר שיוטו למחנה הציוני. תחילה בהתנדבות, ואחר כך החל לקבל קצבה. הוא החל למשוך אליו בהדרגה קהל קוראים דוברי צרפתית, שהאמינו עד אז בעקרונות מסוימים של כ"ח. בכוח אישיותו

כתבי-יד שאינם מתקבלים לדפוס
אינם מושבים למקוריהם.
הטערכת מסקנת לשלח אליה את
כתבי-היד והמכתבים בכתב רש"י או
אשורי, עד כמה שאפשר; ולכתוב רק
על צד אחד של הדף.
כל החותמים שלא יקבלו בדיוק את
הגליונות ישלחו את תלונותיהם א.
הטערכת: Hamévasser poste
alem., Box 216 Constantinople

קושטא, מ"ז אייר התר"ע

HAMÉVASSER

שנה ראשונה; גליון כ.

"המבשר" - העתון העבר-ציוני שיצא לאור בקושטא

1. מ. אליאב, דוד וולפסון האיש חמונו, תל-אביב-ירושלים תשל"ז, פרקים ז', י" (להלן: אליאב).
2. שם, עמ' 141.
3. שם, עמ' 149-150.
4. מכתבים של יעקבסון אל וולפסון מ-17 באוקטובר, 28 באוקטובר, 30 באוקטובר ר-3 בנובמבר 1908. הארכיון הציוני המרכזי (להלן: אצ"מ). Z 2/7.
5. אליאב, עמ' 152.
6. שם, עמ' 153.
7. לוי אל סוקולוב, 22 באוקטובר 1908, אצ"מ, Z 2/10. הספניולית (לדינו) היתה שפת הדיבור של רוב יהודי הממלכה.
8. אליאב, עמ' 157; I. Friedman, Germany, Turkey and Zionism, (להלן: פרידמן) 143, p. 1897-1918, Oxford 1977.
9. העולם (ביטאון התנועה הציונית), 26 בינואר ו-15 ביוני 1909; הצבי (ירושלים), עתונו של אליעזר בן-יהודה) 11 בפברואר 1909.
10. פרוטוקול משיבת "ועדת העתונות", 27-28 ביוני 1910, בחתימת ו. יעקבסון וס. הוכברג, אצ"מ Z 2/9.
11. פרוטוקול של הישיבה האחרונה שהוקדשה לעתונות בקושטא, בחתימת וולפסון, אוסישקין, רוזוב, סוקולוב, יעקבסון ויבובטינסקי, אצ"מ, Z 2/8 ר-2/15.
12. פרוטוקול משיבת "ועדת העתונות", 20 ו-29 באוגוסט 1908, בחתימת יעקבסון, שם, Z 2/9.
13. דו"ח משיבת "ועדת העתונות", 27-28 ביוני 1910, שם, שם. ראה גם אליאב, עמ' 167.
14. נוסח החוזה בין וולפסון והוכברג (צד א') ובין טאופיק ונורי (צד ב'), מ-4 באוגוסט 1909, אצ"מ I. 5/20.
15. fol 00028-30, שם, Z 2/12.
16. fol 00006-7, בלי תאריך, שם, Z 2/10.
17. פרוטוקול משיבת "ועדת העתונות", 25 באפריל 1910, בחתימת יעקבסון, שם, Z 2/9.
18. יעקבסון אל וולפסון, 22 ביוני 1910, שם Z 2/9; יעקבסון אל המשדר הציוני המרכזי, שם, Z 2/10.
19. הוכברג אל וולפסון, 19 בדצמבר 1910, שם, שם.
20. שם, שם.
21. וולפסון אל יעקבסון, 15 בפברואר 1911, שם.
22. אליאב, עמ' 249; פרידמן, עמ' 150.
23. אליאב, פרק י'.
24. זאב זיבובטינסקי, אבטוביוגרפיה, ירושלים תש"ז, עמ' 78. אצל זיבובטינסקי מופיע הביטוי "פוליטקום" (קומיסר פליטי), הוזה לפוליטרוק.
25. מחבר הספר הוזה, שנכתב לפני מהפכת "התורכים הצעירים", היה חבר ההנהלה הציונית. הוא דרש בו — כחווה דעת אישית שאינה מחייבת את ההסתדרות הציונית — אוטונומיה לארץ ישראל, ברוח הציונות המדינית של הרצל. זיבובטינסקי התנגד או לכך, ותבע מוולפסון לשים את הדגש אל נושאי עלייה ושפה (עברית).
26. פרוטוקול משיבת "ועדת העתונות" 25 באפריל 1910, אצ"מ, Z 2/9.
27. שם העתון הוזה אינו נזכר בתעודות. ראה: אצ"מ, Z 2/9, תקציב לעתונות, תחילת אוגוסט 1909 עד 30 ביוני 1910, fol 00003.
28. יעקבסון אל וולפסון, 22 ביוני 1910, נספח III, אצ"מ, Z 2/9. במכתב מדובר על תורכיה, ולא ברור אם הכוונה אמנם לכל הממלכה העות'מאנית.
29. אין לכלבלב עם משה (מוריס) כהן (או Takinalp). עתונאי זה חתם גם הוא בדרך כלל בשם מוריס כהן. על העסקתו בידי הציונים ראה פרוטוקול משיבת "ועדת העתונות" 27-28 ביוני 1910, בחתימת יעקבסון והוכברג, אצ"מ, Z 2/9.
30. הרב חיים נחום אל ביגאר, 7 בינואר 1913, ארכיון כ"ח, תורכיה XXX.E פריס.
31. י. כלב אל ההסתדרות הציונית, 19 באוקטובר 1910, אצ"מ, Z 4/888.
32. יעקבסון אל וולפסון, 14 בפברואר 1911, אצ"מ, Z 2/10.
33. על עתון זה, ששמו שונה לפרקים והיה לו מוסף (חינם) בשם "La Revista Popular", ראה: מ.ד. גאון, העתונות בלדינו — ביבליוגרפיה, ירושלים תשכ"ה עמ' 13-14, 91. (להלן: גאון).
34. יעקבסון אל וולפסון, 22 ביוני 1910 (נספח IV), אצ"מ, Z 2/9. על עתון זה, שהתקיים כנראה רק שנתיים, ראה גאון, עמ' 29.
35. הרב נחום אל ביגאר, 19 בדצמבר 1910, ארכיון כ"ח בפריס, תורכיה XXX.E. לא מצויין שם אם המדובר בעיר קושטא בלבד.
36. פעמים רבות העבירה "ועדת העתונות" את התמיכות לעתונות הספניולית בלי פירוט שמות העתונים הנכללים בסעיף זה (למשל: "שני עתונים בסלוניקי", "עתון בספניולית"). קשה אפוא לתת רשימה מדויקת של העתונים הנתמכים. מכל מקום, סביר מאוד ש"אל פואבילור" קיבל קצבה מן הציונים, שהרי נחשב "עתון יהודי לאומי" (גאון, עמ' 100).
37. לדוגמה: איל טיימפו, 21 בספטמבר 1910.
38. על "איל אימפרסיונל" ראה: העולם, 27, 1909; על "לה איפוקה" ראה מכתב של פלורנטין אל יעקבסון מ-13 במאי 1910, אצ"מ Z 2/25.
39. אשכנזי לפריס, 8 במרס 1912, ארכיון כ"ח בפריס, תורכיה, I.G, 1.
40. על ההתכתבות בין שניהם בנרדן, כ-20 יוני 1910, ראה: אצ"מ Z 2/9.
41. שם, שם.
42. הרב הלוי מילא את תפקיד הרב הראשי (חכם באשי) של האימפריה העות'מאנית בשנים 1873 עד 1908, וזאת בלי שנבחר כחוק. חיים נחום, שנבחר לחכם באשי ב-1909, היה הראשון שקיבל משרה זו, לפי הגדרתה הרשמית, מאז האירגון מחדש לכאורה של הקהילות הדתיות בממלכה, בשנת 1865.
43. פלורנטין אל מערכת העתון "Die Welt" בקלן, 14 במרס 1911 (מצויין עליו — סודי), אצ"מ, Z 2/11.
44. "סטמבול", 10 ביוני 1909; העולם, 22 ביוני 1909.
45. וראה בנרדן: מאמר של א. פרומקין בעתון "דה גיאיש ווולד", 25 בפברואר 1910.
46. הצבי, 29 בנובמבר 1909.
47. D. Fresco, Le Sionisme, Constantinople 1909.
48. על המשפט ראה: איל טיימפו, 3 באפריל 1911.
49. הצבי, 11 בנובמבר 1909.
50. איל טיימפו, 27 בדצמבר 1909.
51. איל טיימפו, 27 באוקטובר 1910, איל ז'ודיי, 5 בנובמבר 1909; איל אביניר, 3 בדצמבר 1909; הצבי, 17 בנובמבר 1909.
52. הרב נחום אל ביגאר, 13 בינואר 1910. ארכיון כ"ח, תורכיה XXX.E.
53. "הפתחה האדומה" — מסמך תורכי שנמסר ליהודים שביקשו להיכנס לארץ ישראל, במקום דרכונם שלקח. תוקפה הוגבל לחודש אחד או שלושה (בזמנים שונים). ראשיתו של ההליך הוזה בימי עבדול חמיד השני, ואחת ממטרותיו היתה בקרה של ההגירה היהודית לארץ ישראל.
54. איל ז'ודיי, 22 באפריל, 3 באוקטובר 1910.
55. מ"ג'ורנל" (בתורכית — דו"ח). בימי עבדול חמיד השני — מרגל או מודיע, שמונה לפקוח עין על הפקידים.
56. איש משטרה חשאית, בפקוח בלתי אמצעי של עבד אלחמיד השני בארמון.
57. המבשר, 22 בדצמבר 1910.
58. אל טיימפו, 17 ביוני ו-7 באוקטובר 1910.
59. גיאיש כרוניקל, 3 בפברואר 1911.
60. ליכטיהיים אל יעקבסון, 7 ביוני 1914, אצ"מ, Z 3/49.
61. הרב נחום אל ביגאר, 19 בדצמבר 1910, ארכיון כ"ח, תורכיה XXX.E. הוא מתבטא בלשון רומה בתחילת אותה שנה, 3 בינואר 1910, שם.
62. הרב נחום לפריס, 2 במאי 1913, שם.
63. ביגאר אל לוריא, 22 בנובמבר 1910, שם, תורכיה, I.G, 1.
64. ביגאר אל נתן, טיטשה של מכתב מס' 1917, 28 במרס 1912, שם.
65. אליאב, עמ' 248 ו-253.
66. הרב נחום אל ביגאר, 9 בינואר 1910, ארכיון כ"ח תורכיה, XXX.E.
67. ראה למשל: דה גיאיש ווולד, 25 בפברואר 1910.